

nevješnost u “vještini pretvaranja”, da bi na drugom mjestu veličao njegovu političku sposobnost sakrivanja vlastitih misli.

Usprkos svim “slabostima” memoara kao povijesnog izvora Neustädterovi zapisi donose obilje podataka o događajima u Hrvatskoj i oko nje u predožujskom razdoblju i razdoblju 1848./49, prikazujući kroz primjere iz života bana Jelačića svu složenost čovjekova postojanja i njegove povijesne uloge. “On je bio konačno u isti mah pučanin i državnik, junak i pjesnik, uljudan čovjek i diplomat, stvoren da izvede svoju ulogu u toj komediji, koja se naziva svijet, isto tako dobro kao i svaka druga povijesna ličnost.” (str. 313)

Na kraju želio bih još jedanput naglasiti gotovo nevjerojatnu povijest izdavanja ovog, za hrvatsku povijest 19. stoljeća, vrlo važnog izvora: prvo izdanje izašlo je prije gotovo 80 godina, a potpun hrvatski prijevod tek danas, 130 godina nakon autorove smrti. Već samo ovi podaci mogu nam pokazati koliko povijest dugo živi u svima nama i koliko je historiografija u biti ovisna od vremena u kojem nastaje.

Gordan Ravančić

Štefanija Popović, Seljaštvo na vlastelinstvima u Hrvatskoj 1848.

Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb, 1993., 274 str.

“Seljaštvo na vlastelinstvima u Hrvatskoj 1848.” Štefanije Popović 15. je po redu monografsko djelo kojemu je izdavač Zavod za hrvatsku povijest. Prigoda je istaknuti da je nakon velike stanke ovim sveskom Zavod makar simbolično obnovio bogatu i plodnosnu djelatnost izdavača koji je u gotovo 25 godina svoga postojanja objavio desetine naslova u različitim izdavačkim serijama.

Ova monografija razmatra razdoblje kasnofeudalnih odnosa u Hrvatskoj i Slavoniji u prijelomnom razdoblju ukidanja kmetstva i promjena koje će se tim procesom otvoriti tijekom druge polovine XIX. stoljeća. Djelo na neki način zaokružuje autoričin znanstveni rad na problematici agrarnih odnosa: njezin magistarski rad “Problemi i metode istraživanja strukture seljačkog i vlastelinskog posjeda u vrijeme likvidacije feudalnih odnosa” (Na primjeru grupe vlastelinstava u Hrvatskom zagorju), objavljen u *Radovima Instituta za hrvatsku povijest* br. 12, 1979., 25.-126., dobio je zapaženo mjesto u našoj historiografiji.

Djelo je autoričina reducirana disertacija, izrađeno je na građi arhivskog fonda “Zemljorasteretno ravnateljstvo” u kojemu se u sklopu serije “Operati” nalazi bogata dokumentacija za traženje urbarijalne odštete bivših feudalnih vlasnika imanja. Sama građa svjedoči o velikim političkim i društvenim promjenama koje su nastale ukidanjem kmetstva. Naime, sam čin likvidacije feudalnih zemljoposjedovnih odnosa imao je za posljedicu prilično bolan proces koji je trajao desetljećima, napose u onim područjima gdje feudalni oblici nisu bili uklonjeni prije 1848.

Do formalnog ukinuća kmetstva 1848. feudalne obveze podložnog seljaštva u Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji ovisile su podjednako o općim društveno-gospodarskim prilikama i važećim urbarijalnim propisima. Slavonski (iz 1756.) i hrvatski urbar (iz 1780.) koje je propisala Marija Terezija određivao je okvirne propise, ali su običaji iz starijeg doba vrijedili i nadalje ukoliko u njima obveze seljaka nisu bile veće od onih propisanih urbarom. Takve su prilike u zemljišnim odnosima vladale do konačnog ukinuća kmetstva 1848.

U ovom djelu autorica cjelovito i jednoobrazno utvrđuje ukupno stanje seljačkog zemljišnog posjeda i želirskih domaćinstava na gospoštijama (plemićkim, crkvenim, komorskim) u Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji sredinom XIX. stoljeća što do sada u našim historiografskim radovima iz problematike agrarnih odnosa nismo imali jer su ti radovi uglavnom tretirali pojedina vlastelinstva. Analizom je obuhvaćeno blizu 60000 selišnih i želirskih posjeda. Zanimljivo je da je želirskih posjeda bilo svega 11,4%, ali su znatno prisutniji u slavonskim županijama nego u središnjoj Hrvatskoj. Selišni pak posjed bio je brojniji u Banskoj Hrvatskoj (53,4%) nego u Slavoniji (46,46%), u raspodjeli urbarijalnih jedinica dosežao je u Banskoj Hrvatskoj gotovo 70 %. Takvom odnosu bili su uzrok različiti selišni normativi.

Nakon što je izdvojila želirske jedinice, autorica je ukupan fond selišnoga posjeda podijelila u tri kategorije: sitni selišni posjed (s 0/8 do 3/8 selišta), srednji selišni posjed (s 4/8 do 7/8 selišta) i krupni selišni posjed (s 8/8 selišta ili više). Navedene kategorije prikazane su u okviru važeće upravno-teritorijalne podjele po županijama i kotarevima te je na taj način postignuta cjelovita slika njihovog teritorijalnog rasporeda.

Središnji dio knjige čini poglavlje u kojemu se razmatra struktura gospostija, odnosno vlastelinskih imanja, a njih je prema dokumentaciji "Operata" bilo ukupno 656 na području Banske Hrvatske i Slavonije. Podaci kojima autorica raspolaže daju nadasve instruktivnu sliku, kako o broju takvih imanja u pojedinim županijama, tako i o njihovoj veličini. Mala i srednja vlastelinstva su prevladavajuća te čine 89,3%, a krupnih je samo 66, odnosno 10,7% od ukupnog broja vlastelinstava. Najviše malih imanja bilo je u zagrebačkoj županiji (167), osjetno manje u Varaždinskoj (103), po jedno u Riječkoj, Požeškoj i Osječkoj, a u Srpskoj vojvodini niti jedno. Krupni vlastelinski posjed koji je obuhvaćao 66 imanja većih od 100 selišta prevladavao je u slavonskim županijama. Posebno valja istaknuti autoričinu analizu 11 najkrupnijih veleposjeda koji su obuhvaćali preko 400 selišta. Poimence to su: Moslavina i Želin u Zagrebačkoj županiji, Novimarof u Varaždinskoj, Kutjevo, Pakrac i Virovitica u Požeškoj, Đakovo, Miholjac dolnji i Vukovar u Osječkoj županiji, te Ilok i Ruma u Srpskoj vojvodini. Spomenuta 3 veleposjeda u Banskoj Hrvatskoj, te 8 veleposjeda u Slavoniji iznosila su, doduše, samo 1,8% imanja, ali na njih se odnosilo više od polovice želirskih obitelji (52,5%) te veliki broj selišnih posjednika i selišta (34,0%, odnosno 28,2%). O svakome veleposjedu iz kategorije ovih najkrupnijih, autorica je iznijela kratak historijat, broj želira, broj selišta i selišnih obitelji, broj urbarijalnih općina. Karakteristično je da su slavonski posjedi u pravilu zaokružene teritorijalne cjeline s točno određenim granicama. Obuhvaćaju velik broj naselja, sva se osim Rume prostiru na više od 20 urbarijalnih općina. Suprotno, veleposjedi uže Hrvatske ne predstavljaju zaokruženu teritorijalnu cjelinu jer se unutar njihova područja nalaze i posjedi drugih imanja, premda također obuhvaćaju velik broj urbarijalnih općina.

Dokumentarni materijal kojim se autorica služila osvjetljava i neke važne socijalno-gospodarske aspekte u agrarnoj problematici sredine XIX. stoljeća. Iz popisa prijavitelja urbarijalne odštete nalazimo brojne svjetovne feudalce (834) s prebivalištem u Hrvatskoj, ali i priličan broj izvan njenih granica. Autorica je izvršila njihovo klasificiranje i utvrdila njihova socijalna obilježja, pri čemu je izdvojila skupinu vlasnika krupnog feudalnog posjeda. Najutjecajniji među njima bili su oni što su raspolagali s više od 600 selišta. Među njima su velikaške obitelji Batthyany, Drašković, Eltz, Erdödy, Janković, Odeschalchi, Pejačević i Prandau, nasljednici veleposjednika Svetića, zagrebački biskup Haulik, Đakovački stolni kaptol i Komorska uprava.

Posljednji dio obrađuje problematiku dioba seljačkih zadružnih posjeda do 1848. i u prvim godinama nakon ukidanja feudalnih odnosa. Proces diobe kućnih zadruga, kako pokazuju podaci raspoložive građe započinje već početkom XIX. stoljeća, a najviše je zahvaćao Varaždinsku županiju, zatim Zagrebačku županiju, Srpsku vojvodinu i ostale.

Ovom monografijom autorica je pružila dokumentarni uvid u cjelovito stanje seljaštva na prostoru Banske Hrvatske i Slavonije sredinom XIX. stoljeća. Poznavanje opsega, strukture i broja seljačkih i vlastelinskih posjeda pretpostavka je za svako bavljenje problematikom agrarnih odnosa u Hrvatskoj. U tom smislu ova knjiga predstavlja nezaobilazan doprinos, ali i ukazuje na potrebu daljnjeg izučavanja ovog važnog pitanja.

Božena Vranješ-Šoljan

Mihovil Pavlinović, Hrvatski razgovori

Priredio Nikša Stančić, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Globus, Zagreb, 1994., 330 str.

Mihovil Pavlinović bio je bez sumnje jedan od najznačajnijih hrvatskih političara. Narodnjački prvak i ideolog, dugogodišnji župnik u Podgori, Pavlinović je dosljedno promovao hrvatsku nacionalnu ideju kao i ideju o hrvatskoj državnoj nezavisnosti. Stoga je pojačano zanimanje za njegov život i rad u novoj, samostalnoj hrvatskoj državi posve shvatljivo. Nova, hrvatska vlast odala je počast Pavlinoviću otkrivanjem spomenika u njegovu rodnu mjestu Podgori, a povjesnici nastoje njegov opus još podrobnije raščlaniti i podastrijeti javnosti.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY

INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

28

ZAGREB

1995.

Izdavač: **ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU**

REDAKCIJA:

Branka BOBAN, Neven BUDAK, Mirjana GROSS, Franko MIROŠEVIĆ,
Štefica POPOVIĆ, Nikša STANČIĆ, Božena VRANJEŠ-ŠOLJAN

UREDNIČKI KOLEGIJ:

Ivo GOLDSTEIN, Dragutin PAVLIČEVIĆ, Mario STRECHA

IZVRŠNI UREDNIK:

Mario STRECHA

Adresa uredništva: Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Zagreb, Krčka ul. 1

tel.: 385 01 519 044 fax: 385 01 513 834

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo
znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku
kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis "Radovi" oslobo-
đen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije Republike
Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.

ZA IZDAVAČA:
Ivo GOLDSTEIN

DESIGN NASLOVNICE:
Iva MAKVIĆ

**PRIJEVOD SAŽETAKA NA
NJEMAČKI JEZIK:**
Marina DENONA-KRSNIK

PRIPREMA ZA TISAK:
Hrvoje STANČIĆ

TISAK:
KRATIS
Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u siječnju 1996. godine